

O ENSINO NA PONTEVEDRA DE FILGUEIRA VALVERDE

Xermán Manuel Torres de Aboal
Historia da Educación e Educación Comparada - UNED

Resumo: Xosé Filgueira Valverde foi un profesor e director escolar en Pontevedra (1928-1935; 1939-1976), preocupado pola educación do seu alumnado e pola súa vida cultural. A educación é para el unha educación integral e total; todo educa: unha cidade educadora e unha educación social cun enfoque humanista e para conseguir o ben común.

Abstract: Xosé Filgueira Valverde was a teacher and a school headmaster in Pontevedra (1928-1935; 1939-1976), concerned about the education of his students and their cultural life. Education is for him a comprehensive and complete education; everything educates: an educating city and a social education with a humanistic approach and in order to get the common good.

Palabras chave: educación, profesor, humanismo, familia, cultura, erudición.

Key words: education, teacher, humanism, family, culture, literature, erudition.

I. ANTECEDENTES: A PONTEVEDRA QUE EDUCA A FILGUEIRA (1906-1922)

○ ÁMBITO FAMILIAR. OS PAIS. OS PADRIÑOS

Filgueira manifesta: “Os meus primeiros e mellores mestres foron meus pais”. O pai, D. José María Filgueira Martínez (1871-1938), teño constancia fidedigna de que fixo estudos eclesiásticos no cenobio bieito de Tenorio e no Seminario de Tui (do que foi alumno externo nos estudos de Filosofía), como dicía Núñez Búa: “D. José, en vísporas de cantar misa, decidiu cambear o hisopo polo termómetro” (1971: 65), chegou a ser un médico moi querido e respectado en Pontevedra, moi versado nos clásicos e nas ciencias da natureza, “era un médico con moitos latíns” (Rei 1990: 41). Ensinaba ao seu único fillo os nomes de plantas e animalíños cando baixaban de Mourente á vila; inculcoulle amor polo estudo, Filgueira axudaba ao seu pai no laboratorio. O pai levábo a canta “tertulia” había e logo estaba aquel costume das visitas, claro está no melloriño da cidade e aquel cativo superdotado apreixaba todo coma unha esponxa.

A nai, Dna. Araceli Valverde Yaquero (1870-1946), profesara nas Fillas da Caridade, seguramente prestou os seus servizos no Hospital Provincial, onde sen dúbida coñecería a D. Xosé María, con quen casa en Madrid en 1903. Muller dunha fonda fe e dunhas estritas prácticas relixiosas, imprímelle ao seu fillo un carácter ordenado, serio, responsable, austero e solidario.

Filgueira estaba moi unido aos seus pais, aos que veneraba, quería e admiraba por riba de todo. A súa fe fundamentada e o seu ser católico tiñan unha orixe, en primeiro lugar paternal e maternal. Pois si, seus primeiros e mellores mestres, os seus pais.

Tamén recibiu unha forte influencia dos seus padriños, D. Enrique López de la Ballina e dona Josefa Jalón Rey, viúva do intelectual e político González Besada; foron uns magníficos colaboradores da acción educativa familiar e alentaron os seus estudos e a súa formación. Eran íntimos dos seus pais e estaban en perfecta sintonía con eles.

ÁMBITO DE EDUCACIÓN FORMAL. AS MONXIÑAS DO PARVULARIO CREADO POLA MARQUESA. UN ESCOLANTE EXEMPLAR: PASTOR ABAL. NA CASA, UNHA BRETOA: MADEMOISELLE EMILIE

Filgueira falando da súa formación e das persoas que tomaron parte nela, menciona ás monxiñas do parvulario que axudou a crear a marquesa de Riestra, logo fala dun escolante exemplar e inesquecible, o mestre da escola pública da Ponte, da contorna do Muelle, D. Pastor Abal. E na casa debía ter unha institutriz, “a bretona Mademoiselle Emilie” (Rei 1990: 41).

A INFLUENCIA RELIXIOSA. A CATEQUESE DO FRANCISCANO P. LUÍS FERNÁNDEZ OS XESUÍTAS EXCLAUSTRADOS DE PORTUGAL EN 1910: O PADRE ANTÚNEZ, O PADRE LUISIER

O padre Isorna falando da relación de Filgueira cos franciscanos comenta que Filgueira neno acude á catequese que organizaba o padre franciscano Luís Mª Fernández, home moi lembrado en Pontevedra polas súas dotes artísticas e musicais e as súas colaboracións coa Sociedade Coral Polifónica de Pontevedra. O padre Isorna insiste no aproveitamento, calidades e comportamento exemplar de Filgueira (1999: 153).

Filgueira comenta en varias ocasións a benéfica influencia que recibiu duns xesuítas chegados a Pontevedra expulsados de Portugal en 1910. Sinala que lle ensinaron un método de lectura veloz en nesgado. Que o padre Antúnez lle facilitou a aproximación ao seu “primeiro Camoens”. Tamén fala dos naturalistas da Brotaría e menciona ao padre Luisier (1992: 319).

O INSTITUTO: LOSADA SEMPRE LOSADA. O ADMIRADO CASTELAO.
UN CONDÍSCIPULO QUERIDO: LUISIÑO PINTOS

En 1917 ten o primeiro contacto co Instituto como alumno, participa nas probas de ingreso e aparece a firma de Castelao como presidente do tribunal. Castelao a quen admiraría e queredría tanto. Tamén nese mesmo ano entra en contacto cun condiscípulo querido e admirado, intercambiarían entre os dous unha “educación lateral” (Filgueira 1992: 319) consentida e buscada polos seus pais. Pero o mestre querido, buscado, o espello no que mirarse foi Losada, sempre Losada pola súa calidade como mestre, como deportista, como católico, como o político que deixou forte pegada na súa breve pero frutífera etapa como Vicepresidente da Deputación Provincial, que presidía D. Daniel de la Sota, de feliz recordo e a quen Filgueira denomina “pai da provincia”, na época da ditadura de Primo de Rivera e a frustrada Mancomunidade Galega. O instituto deixa forte pegada nel polo extraordinario cadro de profesores que nel confluíron.

A SOCIEDADE. FALADOIROS, VISITAS. D. CASTO SAMPEDRO Y FOLGAR,
A FAMILIA SOBRINO, AS IRMÁS MENDOZA, DESCENDENTES DO ALMIRANTE
MÉNDEZ NÚÑEZ, A FAMILIA PINTOS, A FAMILIA LANDÍN. O PAZO DA CAEIRA.
O PAZO DE LOURIZÁN, O GRAN VIOLINISTA E EXCELENTE PINTOR, MANUEL QUIROGA

Filgueira non perdía as “tertulias” máis interesantes da Pontevedra do seu tempo, desde os trece anos asistía á “tertulia” do seu admirado e querido mestre Losada, onde se fraguaron tantas boas cousas para Galicia e Pontevedra. Alí xermolaron o Seminario de Estudos Galegos, a Coral Polifónica, a Caixa de Aforros de Pontevedra, o Museo... Desde os quince asiste ao faladoiro do seu mestre gratuito por excelencia, D. Casto Sampedro y Folgar, fundador da Sociedade Arqueolóxica de Pontevedra, que se incluírá no Museo do que D. Casto será o primeiro director e Filgueira, un mozo, primeiro secretario técnico. Filgueira era o único autorizado para remexer nos papeis e nas cousas de D. Casto. E logo a riqueza dos personaxes e das familias que conflúen en Pontevedra naquela época que só podemos citar pola súa importancia para a educación e a cultura de Pontevedra que educa e influencia a Filgueira e que el menciona tantas veces: a familia Sobrino, xenia de artistas, docentes, intelectuais. A cultura, a música, os idiomas das irmás Mendoza, protectoras e benfeitoras do Museo. A literatura, a diverxencia, a orixinalidade da familia Pintos. O dereito, a política, o xornalismo e a literatura da familia Landín...

E que dicir das visitas aos pazos da Caeira, de Lourizán, onde se fraguaba a alta política de Estado naqueles tempos, nos que Pontevedra era moi importante e moi importante para Filgueira. Nela configurouse a vocación educadora e didáctica do Filgueira profesor. Filgueira volvería como profesor, e chegaría a ser o vello profesor, o profesor perpetuo.

II. CONSECUENTE – A PONTEVEDRA QUE É EDUCADA POR FILGUEIRA (1928-1935 / 1939-1976)

O TRABALLO NA OFICINA DE TURISMO.

A SÚA PRIMEIRA ETAPA COMO PROFESOR NO INSTITUTO DE PONTEVEDRA (1928-1935)

Nada máis chegar, no seu primeiro retorno a Pontevedra, Filgueira Valverde consegue o seu primeiro traballo remunerado na “Oficina del Patronato Nacional de Turismo”, na que exercería a xefatura e actuaría tamén como secretario provincial de Turismo entre 1927 e 1934, tal como indica Alfredo García Alén (1974: 35). Neste traballo afondaría no coñecemento da cidade de Pontevedra e acrecentaría a súa debilidade por ela. Filgueira tamén accede axiña a exercer como mozo profesor no Instituto de Pontevedra desde 1928, primeiro como axudante interino da sección de letras do Instituto e chegaría a profesor encargado de curso da Cátedra de Literatura en 1933, despois de obter o número 10 nas probas de profesor “cursillista” (Alonso 2015a: 99). Moi mozo comeza ser educador na súa vila a carón de figuras como Losada Diéguez, Castelao e outros grandes profesores, da súa idade máis ou menos, como Luís Pintos ou Bibiano Fernández Osorio-Tafall (Iglesia 1930: 3), nunha Pontevedra cunha efervescencia cultural moi notable, con abundancia de sociedades, revistas, faladoiros, actividades culturais e políticas; con moitas iniciativas. As súas ensinanzas ían máis alá do traballo nas aulas, tal como nos manifestou reiteradamente un dos seus primeiros alumnos, o pontevedrés dunha coñecida saga familiar, Amancio Landín Carrasco.

O MUSEO (1927, 1929)

Unha institución educadora e cunha extraordinaria proxección na cidade e fóra dela é o Museo de Pontevedra (1927; 1929) en gran parte obra de Filgueira Valverde, á que lle dedicou unha boa parte da súa vida (oficialmente, director desde 1940 ata 1986). Era a “meniña dos seus ollos”, o seu “sexto fillo”. Ata o seu pasamento amosou os seus desvelos por esta entidade tan importante para Pontevedra e os pontevedreses. Hoxe non se entende unha visita a esta cidade sen pasar polo seu Museo.

A CONSAGRACIÓN, UN ANO DETERMINANTE, UN ANO CLAVE: 1935.

A TESE. (ARMANDO COTARELO VALLEDOR).

O Nº 2 NAS OPOSICIÓNS A CATEDRÁTICOS DE LINGUA E LITERATURA ESPAÑOLAS

O ano 1935 é un ano crucial na vida de Filgueira Valverde, de transcendencia persoal, pero tamén social:

- Defende a súa tese de doutoramento na Universidade Central de Madrid, dirixida polo seu querido mestre universitario e do Seminario de Estudos

- Galegos: Armando Cotarelo Valledor. (Sería publicada pola Universidade de Santiago de Compostela, na imprenta do Eco Franciscano en 1936).
- Aproba as oposicións a Cátedras de Instituto en Madrid conseguindo o número 2 da promoción na especialidade de *Lengua y Literatura españolas*. Despois duns destinos, digamos de carácter administrativo, no Instituto Balma de Barcelona e no Instituto de Melilla, nese mesmo ano vémosto destinado como catedrático en Lugo, onde permanecerá ata 1939, entrementes alí casa en 1938 con Mª Teresa Iglesias de Oscáriz e nace a súa filla primoxénita, Araceli.
 - Tamén é o ano no que se escinde do Partido Galeguista, fundando a Dereita Galeguista de Pontevedra.

SEMPRE A LECTURA E A ESCRITURA. A OBRA LITERARIA, A OBRA ERUDITA.
OS MANUAIS ESCOLARES

Nunca deixará de ler e publicar, a súa casa pontevedresa de Arcebispo Malvar, 49 era toda unha enorme biblioteca, había libros por todas partes. En Pontevedra, escribe e escribe sen parar horas e horas. A súa obra literaria atesoura unha grande calidade, expresada nunha riqueza e dominio da lingua galega sorprendente. Destacar en narrativa: *Os nenos* (1925), *O Vigairo* (1927), *Quintana viva* (1971); no xénero dramático: *Agromar* (creada en 1932, publicada en 1936); en poesía: *6 cantigas de mar in modo antico* (1941); en ensaio: os seus imprescindibles nove tomos dos *Adral* (publicados polas Edicións do Castro, principiando en 1979 e rematando en 1996), de obrigada lectura para quen se gabe de saber e de apreciar a nosa lingua e a nosa cultura, e que a editorial Galaxia, con moi bo criterio, xa empezou a reeditar. A súa obra erudita é inxente: todo o relacionado coas cantigas medievais, e especialmente coas cantigas de Afonso X, a súa tese de doutoramento sobre a cantiga CIII, a súa valiosísima monografía sobre Camões (Filgueira 1958), de obrigada consulta para todo camonista que se considere como tal, os seus estudos sobre frei Sarmiento, o discurso de ingreso na Real Academia da Historia (1981) que lle dedica a este seu mestre remoto, todo o referido aos gremios, moi especialmente ao gremio dos mareantes, á Basílica de Santa María a Maior, que tan extraordinariamente coñecía e o seu traballo e xestións para que fose recoñecida e declarada como tal basílica. Non temos espazo nin tempo, nin ha lugar para enumerar os case seus trescentos libros e folletos publicados, miles de conferencias, innumerables intervencións nos medios de comunicación, prólogos, colaboracións, congresos, exposicións... E unha porcentaxe moi grande desta magna obra refírese ou está dedicada a Pontevedra ou a temas con ela relacionados. Desde a súa querida Pontevedra foi faro luminoso da educación e da cultura. E por se fora pouco, aínda tivo tempo para escribir manuais escolares

da súa especialidade docente, onde, entre outras cousas, dicía: “nada de deberes para casa”, ensino vivo da lingua e da literatura por medio do uso, que o ensino non tiña que ser memorístico, que o alumno levara un caderno de exercicios e outro para notas. E propoñía un traballo personalizado e individualizado para os exercicios empregando a técnica de traballo por fichas de Dottrens. Posuía un gran coñecemento da Pedagogía e da Metodoloxía. Estimulaba no alumnado a composición escrita, a realización de comentarios de texto e de exposicións orais por medio de conferencias. E utilizaba textos de autores non moi ben vistos nin recoñecidos na súa época nos seus manuais, tales como Federico García Lorca e Antonio Machado. Promovía as representacións teatrais (teatro escolar), a práctica activa da Música (coro, cantores dos institutos, audicións, concertos), estimulaba a confección e realización de conferencias, así como a asistencia a elas, como xa temos indicado, e a todo tipo de actos culturais, alentaba e defendía a práctica deportiva e da educación física. Como bo humanista e coñecedor do mundo clásico sabía cales eran as bases dunha boa educación, dunha educación integral, total, do home e da muller incluído na vida social, na vida da cidade, da *polis*.

VOLVE Á SÚA QUERIDA CIDADE NATAL PARA QUEDAR (1939).

A FAMILIA FILGUEIRA-IGLESIAS (1938-1996), UNHA FAMILIA PONTEVEDRESA, PONTEVEDRESA

No curso 1939-1940, prodúcese o segundo retorno á súa cidade natal, xa con carácter definitivo, salvo puntuais estadias en Madrid e en Santiago de Compostela, en distintos momentos e etapas da súa vida e motivadas polos seus cargos, tamén en ausencias por causa de viaxes ao estranxeiro. Volve cunha familia formada, coa súa idolatrada e inseparable muller, coa súa querida filla primoxénita. A partires de 1940, os fillos e netos serán na súa maioría pontevedreses e pontevedreses de pro. A familia Filgueira vive e é protagonista do ser e de sentirse pontevedrés; en expresión de Antón Fraguas será unha familia pontevedresa, pontevedresa. Unha familia que se educa e educa en Pontevedra.

A SEGUNDA E DEFINITIVA ETAPA NO INSTITUTO DE PONTEVEDRA (1939-1976)

O Instituto de Pontevedra é unha das súas casas de Pontevedra, poñamos que tiña dúas máis: a casa familiar e o Museo. Son tres núcleos esenciais onde pivota, onde se desenvolve a vida de Filgueira e onde exerce o seu maxisterio, a súa positiva acción educadora. Andando o tempo tería a oportunidade de ter a cidade por casa, noutro núcleo importante, a Casa Consistorial de Pontevedra. Ao instituto Filgueira dálle unha proxección que traspasa os muros docentes, o seu instituto foco de actividade e de cultura na súa cidade: o Deporte e a Educación

Física (1956, 1957, o Verxel), a Música (coro, cantores, concertos, audicións), as conferencias, os cursos e cursiños, as exposicións, as excursións e viaxes culturais, o cine, as colaboracións co Museo... Tempos fortes: comezo de curso, Nadal (vilancicos), San Tomé, Semana Santa (Confraría do Espírito Santo), o Día do Libro, as actividades de clausura do curso... Filgueira e os seus Claustros de Profesores converten o Instituto nun centro modelo, espello para a cidade, un organismo vivo, que ademais de educar, dinamiza a vida da cidade, facendo protagonista ao alumnado; por iso, educa nun senso amplo, máis alá da pura docencia e as distintas xeracións de estudantes beneficiáronse deste labor educativo, moitos deles chegando a culminar grandes carreiras profesionais e ocupando importantes postos na cidade e noutros ámbitos de influencia.

INTERVENTOR, XEFE DE ESTUDOS, DIRECTOR ACCIDENTAL.

PRACTICAMENTE NADA MÁIS CHEGAR OCUPA CARGOS DIRECTIVOS

Dada a valía de Filgueira Valverde e os seus dotes de organizador e de dinamizador axiña ocupa postos directivos no seu instituto: Interventor, Xefe de Estudos, Director accidental, Director definitivo e permanente, trinta anos na dirección (1946-1976).

DIRECTOR (1946-1976)

Era o director por antonomasia e foino para moitas xeracións de pontevedreses, foi o director de todos os seus fillos. O director omnipresente e ao mesmo tempo ausente (nas verbas do seu fillo e alumno, Xosé Fernando, segundo nos manifestou). Preocupábase de todo, sempre estaba a organizar, a deseñar, a xestionar, a achegar recursos de todo tipo para o seu centro. Dáballe moita importancia ao Deporte e á Educación Física, así como á Música. Por iso coñecía tan ben os clásicos, pensen na importancia que tiñan na Grecia antiga o Deporte, a actividade física e a Música; como tamén o Teatro; estas disciplinas son a base dunha boa educación e sabíao e practicábo excelentemente o profesor e director, Filgueira Valverde.

UN ALCALDE PARA UN POBO (1959-1968). UN LABOR EDUCATIVO POR REIVINDICAR (ENSINO-DEPORTE-CULTURA EIXES DA SÚA ACCIÓN POLÍTICA)

A alcaldía (1959-1968) foi outro xeito de didáctica, de educar. Os eixes de acción da política municipal de Filgueira Valverde foron: Ensino-Deporte-Cultura. Sen descoidar as outras facetas importantes no quefacer dun Concello. Pero se vostedes analizan os libros de actas dos Plenos da súa etapa na alcaldía, nos libros do nº 21 deica o nº 31, ambos os dous inclusive, comprobarán (como fixemos nós no

verán de 2002) que a frecuencia maioritaria dos temas tratados nas Corporacións por el presididas xiran a carón deses tres eixes mencionados.

FILGUEIRA VALVERDE SEMPER DOCUIT: UN MESTRE A PERPETUIDADE 1976-...

Filgueira Valverde tivo unha visión do ensino como algo global, totalizador, integrador. Todo educa, todos educamos e educámonos. Sempre aprendo e ensino en todo momento, en todo lugar. A vida é ensino, a vida é aprender. Por iso, a Filgueira Valverde acáelle ben o dito: *semper docuit*. Como dicía Rafael Landín Carrasco e como di o seu irmán Amancio, Filgueira é un mestre a perpetuidade, un mestre inxubilable; por medio do seu exemplo de vida e a súa obra, Filgueira aínda hoxe nos está a educar; e farao por sempre, tendo como marco, como fondo a súa querida cidade natal, Pontevedra, fonte dos seus desvelos.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- Alonso Montero, Xesús (2015): *Xosé Filgueira Valverde. Biografía intelectual*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia.
- (2015b): *Xosé Filgueira Valverde. O intelectual, o galeguista, o profesor, o investigador*. Vigo: Ir Indo.
- Blas, Ceferino de (2015): *Filgueira Valverde y Faro de Vigo. El hombre que más sabía de Galicia*. Vigo: Faro de Vigo.
- Castelo Tettamancy, M.ª Carmen [et al.] (1997): *O Instituto de Pontevedra. Século e medio de historia, 1845-1995*. Pontevedra: Deputación provincial.
- Cochón, Luís e Laura Mariño Taibo (eds.) (2015): *Filgueira Valverde homenaxe: "Quíxose con primor e feitura"*. Cadernos Ramón Piñeiro XXXI. Santiago de Compostela: Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades.
- Ferro Ruibal, Xesús (ed.) (2015): *Xosé Filgueira Valverde: o noso Adral. Antoloxía de artigos publicados en La Voz de Galicia*. A Coruña: La Voz de Galicia.
- Filgueira Valverde, Xosé (1936): *La Cantiga CIII. Noción del tiempo y gozo eterno en la narrativa medieval*. Santiago de Compostela: Universidad / Instituto de Estudios Regionales.
- (1958): *Camoens*. Barcelona: Labor.
- (1981): *Ideas y sistema de la Historia de fray Martín Sarmiento*. Pontevedra: Real Academia de la Historia.
- (1992): *VII-Adral*. A Coruña: Edicións do Castro.
- Fortes Bouzán, Xosé (1993): *Historia de la ciudad de Pontevedra*. A Coruña: La Voz de Galicia.

- García Alén, Alfredo (1974): “Filgueira Valverde, Xosé Fernando”, en *Gran Enciclopedia Gallega*. Xixón: Silverio Cañada Editor, vol. XIII, 35-37.
- Iglesia Santos, E. A. de la (1930): *Memoria del curso académico de 1928 a 1929*. Pontevedra: Instituto Nacional de 2ª Enseñanza.
- Isorna, José (1999): “Relaciones biográficas e históricas del profesor José F. Filgueira Valverde con la orden franciscana”, *Museo de Pontevedra* LI, 151-177.
- Landín Carrasco, Amancio (2002): *Figuras con mi pueblo al fondo*. Pontevedra: Diputación provincial.
- Landín Carrasco, Rafael (1986): “El año jubilar de Filgueira Valverde”, en *Pontevedra de aquella*. Pontevedra: Diputación provincial, [181]-183.
- López Torre, Rafael (2015): *Filgueira Valverde. Crónica de una alcaldía (1959-1968)*. Pontevedra: Faro de Vigo.
- Núñez Búa, Xosé (1971): *Revoeira: homes, feitos, verbas*. Montevideo: Patronato da Cultura Galega.
- Rei Núñez, Luís (1990): *Oficio de escribir*. A Coruña: Edicións do Castro.
- Valle Pérez, Xosé Carlos (ed.) (2007): *Xosé Filgueira Valverde. 1906-1996. Un século de Galicia*. Pontevedra: Museo de Pontevedra.

Recursos en liña

- Ferro Ruibal, Xesús (2015): “Xosé Filgueira Valverde”, en http://consellodacultura.gal/mediateca/extras/20150318_biografia-xfv.pdf [Consultada o 27/VIII/2015].
- Fundación Filgueira Valverde (2015): www.filgueiravalverde.gal. [Consultada 11/II/2016].
- Museo de Pontevedra (2004-2013): “Xosé Filgueira Valverde”, en <http://www.museo.depo.es/persoeiros/filgueira.valverde/ga.99000500.html> [Consultada: 18/X/2015].
- Real Academia Galega (2015): “Xosé Filgueira Valverde”, en http://academia.gal/figuras-homenaxeadas/-/journal_content/56_INSTANCE_8k1A/10157/406684#http://academia.gal/diccionario_rag/miniSearch.do? [Consultada: 18/X/2015].
- Torres de Aboal, Xermán Manuel (2008-2016): *Filgueira Valverde, un sabio na corte do Teucro*. www.filgueiravalverde.blogspot.com.es [Consultado 11/II/2016].

Fontes documentais

- Concello de Pontevedra. Arquivo Municipal. Libros de actas dos Plenos núms. do 21 ao 31, ambos inclusive. [Consultados nos meses de verán de 2002].
- Museo de Pontevedra. Arquivo Documental e Gráfico. Legado de Filgueira Valverde nas seguintes referencias: Filgueira 49-9, Filgueira 51-2 (4), Filgueira 55-3 (1), Filgueira Valverde, 6-11, FV Ar 58-1 (2), FV Ar 60-6 (3), FV Ar 60-6 (4). [Frecuentado a cotío desde 1998].